

Съвременни аспекти на културната адаптация

Мая Мицова

Contemporary Aspects of Cultural Adaptation: *The paper focuses on certain contemporary aspects of cross-cultural adaptation affecting the individual while experiencing acculturation and the effects this process has on society in general, i.e. how integration of immigrants impacts them during the period of culture shock and what those returning to their country experience upon arrival and during the initial re-integration process.*

Key words: *Cross-Cultural Adaptation, Culture Shock, Re-entry Shock*

ВЪВЕДЕНИЕ

Културната адаптация е обект на задълбочени научни изследвания от началото на XX в., особено в САЩ като мултинационална страна, приемаща имигранти в продължение на много десетилетия, и възникнала като сбор от множество култури. Различните аспекти на културната адаптация днес, век по-късно, в период на масова миграция на значителен процент от българските граждани, представляват интерес за българите не само като познание и умения за културно приспособяване в страната приемник, но са с особена стойност за България като потенциална страна, приемаща имигранти във време на динамични геополитически промени и събития.

ТЕОРИЯ ЗА КУЛТУРНАТА АДАПТАЦИЯ

Теорията за културната адаптация, създадена от проф. Янг Юн Ким (Young Yun Kim), водещ изследовател в тази сфера, анализира различните процеси, през които преминава всеки индивид в периода на акултурация, и причините, поради които културната асимилация се случва в различна степен и за завършването ѝ е необходим различен период от време.

Според Ким културната адаптация е „дълъг процес на пренастройване към нова обкръжаваща среда, в края на който индивидът се чувства удобно; процес, през който се научават правилата и обичаите на новия културен контекст“ [4]. С тази теория и в книгата ѝ *Becoming Intercultural* (2001, 2009) се прави задълбочено изследване и опит да се обхванат всички аспекти на многослойния и комплексен процес на културна адаптация.

Сред най-популярните и широко възприети други модели, описващи културната адаптация, са т.нар. U-образен модел на културно приспособяване (U-curve model of Cultural Adjustment) на С. Лисгаард (1955) и W-образният модел на Галъхорн и Галъхорн (1963).

U-curve model описва сравнително предсказуеми фази на акултурация, през която преминават имигрантите, т.е. адаптиране в новата за тях културна ситуация: **вълнение и очакване / културен шок / дезориентация / криза на идентичността / адаптация.**

W-curve model е доразвиване на модела на Лисгаард от Галъхорн и Галъхорн (Gullahorn and Gullahorn) през 1963, който представлява сливане на две U-образни криви, илюстриращи процеса на културна адаптация до неговото приключване, според авторите.

Графичното изображение и модели на адаптация чрез U- и W-образни криви възникват и биват развити заедно с концептът „културен шок“. Терминът „културен шок“ е използван за първи път през 1951 г. от антрополога Кора дюБоа във връзка с преживяванията на изследователи в сферата на антропологията при срещата им с непознати култури, а през 1954 г. Калерво Оберг [8] разширява използването на това понятие, като приема, че то е приложимо за всички индивиди, сблъскващи се с нови култури при пътувания. Според него процесът може да бъде описан по следния начин „меден месец – криза – възстановяване – приспособяване“.

Концептът „културен шок“ за Ким се ограничава в сравнително кратък период на дезориентация и чувство на неудобство от непознатата среда и липсата на познати елементи, които да дават усещане за спокойствие [5].

През 1977 Джанет Бенет описва в своята статия *Transition Shock* („Преходен шок“) [1] културния шок като „вариация и сбор от реакции, предизвикани от значими промени в целия спектър от обстоятелства“.

Чърч през 1982 г. дава следната дефиниция за културен шок: „физическата, психологическа и поведенческа реакция, която често възниква, когато индивиди се опитват да живеят, работят или учат в непознат културен контекст“.

Появилите се критики по отношение на твърде схематичното представяне на комплексния процес на приспособяване към чуждата култура биват преодолявани в първите няколко десетилетия, докато не са оборени с убедителни емпирични данни от изследвания в тази област.

Понятието „културен шок“ днес вече се разбира като стрес, предизвикан от контакта с непознатата култура, съпроводен от дефицит на умения за неговото преодоляването, и все по-често вместо него се ползват термини като „адаптация“ и „акултурация“.

В края на Студената война в САЩ броят на чуждестранните студенти е почти половин милион младежи. С падането на Берлинската стена той нараства неимоверно много. Международната студентска среда е базата за изследвания, която води до публикации в началото на новото хилядолетие, подлагащи на остри критики удобните и лесни за прилагане схематични модели, описващи културната адаптация. Изследванията на Колийн Уорд, Стивън Бохнър и Ейдриън Фърнам от 2001 г. и на Кейт Берардо от 2006 г. [2] представят доста критичен поглед към всеприетите криви от средата на XX век.

Авторите на проучването от 2001 г. категорично подкрепят изказаното още през 1998 г. становище на Уорд, че твърде ограничената и опростена U-крива на Лисгаард трябва да бъде отхвърлена. Берардо в своята дисертация *The U-Curve of Adjustment: A Study in the Evolution and Evaluation of a 50-year old Model* („U-кривата на приспособяването: Изследване на еволюцията и преосмислянето на един 50-годишен модел“) представя задълбочено и обосновано становище, препоръчващо на специалистите в тази област да преустановят използването на тези модели или най-малкото да се отнасят към тях по-критично, тъй като е установена липса на доказателства за тяхната универсалност и повсеместна приложимост. Основен аргумент за отхвърлянето на кривата на Лисгаард е това, че тя е резултат от изследване на период на акултурация между „по-малко от 3 месеца и повече от 3 години; средно около една година“ [9], което е твърде кратък времеви отрязък, за да се изследват процесите на културна адаптация; още повече че анализираните субекти предварително са знаели за какъв период от време ще бъдат в непознатата културна среда, което ги поставя в една специфична ситуация на приспособяване и така прави резултатите от проучването на едва 200 норвежки студента, стипендианти на Фондация „Фулбрайт“, твърде ограничено, за да се счита валидно като универсален модел на акултурация в целия възможен спектър от житейски обстоятелства, станали причина за пребиваване на даден индивид в чужда страна.

Значение на теорията за културна адаптация за българското общество

След националното преброяване през 2011 г. данните, получени в Министерство на външните работи от Обществения съвет на българите в чужбина, сочат, че живеещите извън България надхвърлят 2 милиона души. Според анализ на Световната банка българите емигранти са „едва“ 1,2 милиона, но дори да приемем

занижената официална статистика, те съставляват най-малко 16% от населението на България. Това е достатъчно основателна причина да се анализират задълбочено процесите, свързани с културната адаптация на такъв значим дял от българското население, и влиянието на тези процеси в обществото както на страната приемник, така и в самите имигрантски общности, а не на последно място и ефектът на т.нар. *re-entry shock* – „обратния“ културен шок, който преживяват завръщащите се в родината.

Влиянието на огромното множество емигрирали българи през последния четвърт век върху съвременното българско общество не се измерват единствено с икономически показатели. Днес в България едва ли има семейства, в което да няма поне един близък, който да е емигрирал или да е намерил кратковременна или по-продължителна професионална реализация извън страната.

Горепосочените различни аспекти на един и същ процес са взаимосвързани, но за жалост недостатъчно във фокуса на внимание при обучението на международни студенти или при подготовката на представители на бизнеса за интеркултурна комуникация и престой в чужбина.

Първоначален културен шок (*initial culture shock*) и обратен културен шок (*re-entry shock*)

„Желанието да се промениш“, подчертава Ким, е ключово за успешната културна адаптация. Желанието за промяна обаче невинаги е присъщо на българина, в голяма степен от гледна точка на народопсихологията възникват трудности за реализацията на това желание, свързани с отвореността и възприемчивостта към чуждата култура.

Горните фактори зависят и от обосновката на престоя в чуждата страна. „Имигрантите очакват престоят им да е перманентен, което допълнително усилва чувството за несигурност.“ [9].

След първоначалния период на откривателство настъпва време, в което въодушевлението от запознаването с новата култура постепенно бива изместено от културен шок, който е „чувство – според Х. Танге, – произтичащо от осъзнаването на недостатъчните познания за справяне в новата културна обстановка.“ Това чувство съвсем невинаги е свързано с недостатъчни чуждоезикови умения или знания за културата на страната приемник. Невинаги също така имигрантите реално осъзнават, че им липсват познания за справяне в непознатата действителност. Напротив, присъща е – точно поради липсата на познания – увереността, че не съществуват никакви фактически пречки за безпроблемната им адаптация. Тази неподготвеност води до различни симптоми на културен шок, които могат да бъдат физически (заболявания и физическо напрежение), както и психологически (фрустрация, носталгия, депресия) според Варнер – Биймър (2005), но според наблюденията на Морийн Гърдъм в *Communication across Cultures* „това е неминуема основна част от акултурацията“ [3].

В своята статия *In a Cultural No Man's Land, or How long does culture shock last?* („В културната Ничия земя, или Колко дълго трае културният шок?“) д-р Ханне Танге също подлага на съмнение приложимостта на модела на Лисгаард и посочва значимостта на интеркултурните компетенции за страната, от която заминават емигранти.

Културният шок с обратен знак – при завръщането в родината след известен период, прекаран в различен културен контекст, е процес, за който незначителен процент от двумилионното множество български емигранти са подготвени. Същото касае и тяхната непосредствена обкръжаваща среда – семейство, бизнес контакти, общност. Като социален проблем този факт е регистриран в ръста на разтрогването

на бракове на семейства, преживявали културен шок и обратен културен шок през последните две десетилетия. Категорични статистически данни за този ръст е трудно да бъдат установени, тъй като липсва валидна и изчерпателна информация за това в регистрите по гражданско състояние в страната.

Д-р Брус Ла Брак (Dr. Bruce La Brack, School of International Studies, University of the Pacific) и проф. Питър Гроте (Prof. Peter Grothe, Monterey Institute of International Studies) в свои публикации през дългогодишните си кариери на консултанти в сферата на културната адаптация изказват категорично мнение, че за обратния културен шок (re-entry shock) емигрантите е препоръчително да бъдат подготвени, тъй като той става причина за психически и физически реакции към обкръжаващата среда, които – за разлика от културния шок, преживян в страната приемник – в родината не очакваме да изпитаме. Затова в програмите на международните студенти (в САЩ) такава подготовка е задължителен елемент от занятията по интеркултурна комуникация.

Като пример за специфичните психологични промени, през които преминава даден индивид, преодоляващ обратен (re-entry) културен шок, е един чисто лингвистичен аспект на връщането в „естествената“ среда на майчиния език. Този начален период, когато емигрант, общувал предимно на чужд език за значителен период от време, се завърне в езикова среда, в която вербалната комуникация не се възприема с добавеното напрежение при използването на чужд език, води до прекомерно изпълване на пространството с информация, която обичайно не се регистрира от не-емигрантите. Отърсването на „способността“ да възприемаш слухово, както и визуално, излишно голям обем информация отнема значителен отрязък от време и би могъл да доведе до неочакван стрес за всеки, преживял дълъг период извън родината.

И докато не бъде възстановен „културният баланс“ и придобита „балансираната перспектива“ [6] не може да се твърди, че обратният културен шок е превъзможнат.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Запознаването с различните аспекти на културната адаптация и анализирането на методи за по-безпроблемно преминаване през периода на акултурация са от изключително значение за успешната реализация на модерния човек в XXI век. В ерата на глобализация е неминуем сблъсъкът с елементи на културен шок в бизнес комуникацията, социалния живот и културния обмен.

Възползвайки се от всички права на граждани на Европейския съюз, ние – българите – принадлежим към т.нар. „евро-европейци“, според дефиницията на датските антрополози Анне Кнудсен и Лизанне Вилкен, които считат, че такива са „служителите на международни компании, супранационални организации и агенции, студенти по обменни програми, командировани служители, специалисти в европейски изследователски институти и всички други, които живеят и работят в чужда европейска страна“.

„Интеркултуралността“, както Ханне Танге нарича придобитите компетенции и интегрираност в страната приемник, са сериозен „социален капитал“, който би могъл да се „инвестира“ в страната, от която са имигрантите, ако е добре изучен и анализиран, най-вече в социалните науки, а и в редица други области.

Обучението и предварителната подготовка с цел овладяване на умения за междукulturна комуникация са от особена важност в началото на новото хилядолетие, когато във всички сфери на живота се натъкваме на необходимостта от интеркултурни компетенции – в академичните среди, в глобализирания бизнес, в ежедневноното си общуване.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bennett, Janet M. 1977. "Transition Shock: Putting Culture Shock in Perspective." *International and Intercultural Communication Annual* 4:45–52.
- [2] Berardo, Kate. 2006. "The U-Curve of Adjustment: A Study in the Evolution and Evaluation of a 50-year old Model." MA thesis, Luton Business School: University of Bedfordshire, UK
- [3] Guirdham, Maureen (1999). *Communicating across Cultures*. Basingstoke and London: MacMillan Press.
- [4] Kim, Y. Y. (2001). Practical insights. In *Becoming intercultural: An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. (pp. 221-237). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452233253.n12>
- [5] Kim, Y. (2009, May 20). Internet Use And Cross-Cultural Adaptation. Retrieved April 22, 2011, from <http://www.immi.se/intercultural/nr20/wang-ying.htm>
- [6] La Brack, Bruce. http://www.nafsa.org/_file/_theory_connections_adjustment.pdf
- [7] Lysgaard, Sverre (1955). "Adjustment in a foreign society: Norwegian Fulbright Grantees Visiting the United States" in *International Social Science Bulletin* 7: 45-51.
- [8] Oberg, Kalervo. Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environments. http://www.agem-ethnomedizin.de/download/cu29_2-3_2006_S_142-146_Repr_Oberg.pdf
- [9] Tange, Hanne. In *Journal of Intercultural Communication*, ISSN 1404-1634, 2005, issue 10. Editor: Prof. Jens Allwood, <http://www.immi.se/intercultural/nr10/tange.htm>

За контакти:

Мая Тодорова Мицова, докторант в катедра „Европеистика и международни отношения“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, mmitsova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.